

kifejezéssel, *példabeszédeknek* nevezi, mint Poncianus is; a moralisatiót pedig *magyaráztatnak*. Mitsem változtatott rajtok, az eredetiből vette azt a mesét is (XLLX), melyben tévedésből magyar vonatkozás van. Ez az avar monda khánját, kiról Paulus longobard krónikája beszél, Kálmán magyar királylyal cseréli föl, ki Rosinilla hercegasszonyt kivégeztette, a mért neki Sondat várát oly feltétellel adta át, hogy feleségül vegye. A magyar fordító két mesébe Balassa-strofában írt verseket is vegyít.

DR. BEÖTHY ZSOLT.

A FRANCZIA VERSTANHOZ.

Tobler Adolf, *Vom französischen Versbau alter und neuer Zeit*. Leipzig, Hirzel 1880. 123 l.

Lubarsch E. O., *Französische Verslehre mit neuen Entwicklungen für die theoretische Begründung franz. Rhythmik*. Berlin, Weidmann, 1879. XII. 522 l.

Foth K., *Die französische Metrik für Lehrer und Studierende in ihren Grundzügen dargestellt*. Berlin, Springer. 1879. X. 52 l.

Becq de Fouquières L., *Traité général de versification française*. Paris, G. Charpentier, 1879. XVI. 349 l.

Íme négy, gonddal készült, részben terjedelmes mű a francia verstanról és könnyű volna még néhány értekezést fölemlíteni, melyek szintén e kérdéssel foglalkoznak és szintén napjainkban jelentek meg. Honnan e nem mindennapi érdeklődés és munkásság? Egyszerűen onnan, mert a francia verstan — épen úgy, mint a francia nyelvtan — napjainkig teljesen nélkülözötte a tudományos alapot, melyet tehát számára meg kell szerezni, a francia nyelv zenei elemeinek és a francia vers történetének tanulmányozása által. — Nem mintha francia verstanok hiányában lettünk volna, volt ilyen elég, csak hogy a mit tanítottak, távolról sem lehetett kielégítő. A fölvetett szabályok nagyobbára úgy tündek föl, mint a költők önkényének, szeszélyének kifolyásai. A vers lényeges tulajdonságaira vonatkozólag rendszeren csak azt tanították, hogy a francia verset a szótagok határozott száma, nemkülönben a cæsura és a rím

alkotják meg. Igaz ugyan, hogy ezek lényeges kellékei a francia versnek, de azon kellékéről, mely épen leglényegesebb, a *hangsúlyról, az ütemes szótagcsoportokról*, mint a vers alkotó elemeiről, többnyire hallgattak, vagy ha meg is említették, nem tárgyalták azokat behatóan, amint kellett volna. Hogy a francia vers hangsúlyos, ezt már a nyelv hangsúlyos természete hozza magával. Ámde e tény tudata teljesen homályban volt; a verstanírók alig tudtak róla, a költők pedig csak finom érzetük által vezetettve — mintegy ösztönszerűleg — alkották hangsúlyos verseiket.

1807-ben az olasz *Scoppa* «*Traité de la poésie italienne rapportée à la poésie française*» című dolgozatában figyelmeztetett először arra, hogy valamint az olasz versek, úgy nézete szerint a francia versek is hangsúlyon nyugszanak. — E fölszólalás azonban elhangzott. Utóbb *Quicherat* «*Traité de versification française*» című, valóban becses művében újból fölvette ama tételt s kimutatta, hogy a francia vers rhythmusa a súlyos és súlytalan szótagok váltakozásából ered. *Gramont* «*Les vers français et leur prosodie*» című könyvében még behatóbban foglalkozik a francia nyelv rhythmikus törvényeivel, tanulmányában átkarolja a francia költészet régibb korszakait is, a nélkül mégis, hogy az általa kutatott rhythmikus törvényeket valami rendszerbe tudná hozni. A föntebb említett négy mű mind ezen kérdéssel, de általán a francia verstan összes kérdéseivel foglalkozik; szerzői igen alapos ismerői a francia nyelvnek és irodalomnak, műveik hosszú és fáradságos tanulmányok gyümölcsei és a mi különösen érdekes, habár úgy dolgoztak, hogy az egyik a másikról nem tudott, tanulmányaik eredményei a leglényegesebb pontokban megegyezők.

Nem lehet szándékunk ezen — részletekkel természetesen elhalmozott — művek hosszabb megbeszélésébe bocsátkoznunk, egy pár szóval azonban elmondjuk, hogy olvasóink azokban mit találhatnak.

Tobler Adolf, a berlini jeles romanista, könyvecskéjét hallgatói számára írta, rövidre foglalta azt, sok fontosabb kérdést nem is érint, mert könyve hiányait előadásában szándékozik pótolni. Rövid bevezetés után, mely a francia vers természeté-

vel foglalkozik, attér a vers lényeges kellékeinek ismertetésére; szól a szótagok számának meghatározásáról, a vers belső tagolásáról, a hiatusról és a rímről. Szerző aránylag többet foglalkozik a régibb francia irodalom verseivel, az újabbakat egy kicsit mostohán tárgyalja. Tekintve azonban a tárgyalás alaposágát és világosságát, s a fölhozott adatok megbízhatóságát, azt hisszük, hogy ez azon könyv, melyből legtöbbet lehet tanulni, s hogy azt nem nélkülözheti az, ki a francia verstannal tudományosan foglalkozik.

Lubarsch E. O. nagy terjedelmű műve, önálló nyomásnak az eredménye. Szerző e könyvből kivonatot is adott ki, e cím alatt: «Abriss der französischen Verslehre», iskolák számára. Mind a két könyv csak az újabb kor francia versével foglalkozik; ez kár, mert tudományosan kielégítő eredményekre e téren csak úgy lehet jutni, ha a vers történeti fejlődése is kellő tekintetben részesül; a hol ez hiányzik — mint L. könyvében — ott az állítás sokszor bizonyítás nélkül marad. Mindazonáltal el kell ismernünk, hogy e könyv gazdag példatárával igen sok tanulságost tartalmaz. Franciaországban is elismerésben részesült. A «Mémorial diplomatique» című heti irat így nyilatkozik róla: «C'est une étude des plus originales et des mieux faites. C'est d'ailleurs, la première fois, que toutes les questions qui se rattachent à notre versification, tous les problèmes délicats qu'elle soulève ont été ainsi traités avec un pareil développement, et surtout avec une pareille abondance de citations et d'exemples, puisés aux meilleures sources.» — És utóbb: «On est vraiment effrayé des immenses lectures qu'il lui a fallu faire pour composer ce gros volume; il est bien peu de Français qui connaissent aussi bien que lui les poètes de la France».

Foth K. füzetkéjében nem szándékozik kimerítően tárgyalni a francia metrikát és csak a főpontokra szorítkozik. Iparkodik megismertetni a rhythmust, mely a francia versben a súlyos és súlytalan szótagok csoportosítása által elérhető; az általa fölállított ütemes csoportok, logikai csoportok, a miért is nem tartja megengedhetőnek valamely szónak az ütem kedvéért való kettészakítását. Így p. e sort

Célébrer | avec vous | la fameuse | journée

úgy osztja be, hogy az ütem vége egyúttal a szó végére essék, tekintet nélkül arra, valjon az utolsó szótag hangsúlyos-e vagy nem. — *Lubarsch* e pontra nézve más nézetet van; szerinte t. i. szükséges, hogy az ütem végére mindig hangsúlyos szótag essék, a főntebbi sort tehát a következőkép osztja be:

Célébrer | avec vous | la fameu | se journée.

E pontra nézve még nincsen megállapodás, a szakferfiak nagyobb része azonban Foth mellett áll.

Becq de Fouquières munkája egy lényeges hibában szenved; t. i. a helyett, hogy a szabályokat a nyelv természetéből vagy jeles példákból következtetné, nem mindig helyes okoskodások által iparkodik azokat oktroyálni. A szótagolás tanával nem foglalkozik. Az Alexandrin-t nézi a francia versek alapversének, a mi hibás nézet; legrégebbi versnek sem lehet azt mondani, mert a 10 tagú nálánál régibb, mindamellett e könyv is sok tanulságos dolgot tartalmaz. — Ennyit elégnek tartunk e főntebbi könyvek ismertetésére. Mivel azonban nálunk francia verstanal eddig igen kevesen foglalkoztak, azt hiszem nem lesz érdektelen, ha — a főntebbi művek nyomán is — tájékoztatásul fővonásaiban előadom azt, mit ez idő szerint a francia verstan körében többé-kevésbé megállapítottnak lehet tekinteni.

A francia nyelv nem mértékes, hanem *hangsúlyos*, ugyanezért *verse is hangsúlyos*, amint ezt ennek története a legrégebbi időktől napjainkig világosan tanúsítja. Mértékes versekre a francia nyelv nem alkalmas, mert hosszú és rövid szótagjai oly tökéletlenül vannak a nyelvben fölosztva, hogy ezekre a versmértéket építeni — p. úgy mint a latinban, vagy magyarban — nem lehet. Mindazonáltal nem hiányoztak a kísérletek, főkép a XVI. században, a renaissance befolyása alatt; *de Baïf* a classicismus felé való törekvésében az egész latin metrikát szerette volna a francziába átültetni, előszeretettel írt ódon mértékű verseket, melyeket utána *baïf-féle verseknek* — *vers baïfins* — neveztek. Példája követőkre is talált; izleltetőül ideírom *Jodelle*-nek egy distichonát, melyet barátai valóságos mesterműnek tartottak:

Phœbus, A | mour, Cy | pris veut | sauver | nourrir et | orner
Ton vers | et ton | chef || d'ombre, de | flammes, de | fleurs.

A ki e sorokat a mértékes lábak szerinti beosztással olvassa, azonnal érzi, hogy ez úton a francia nyelv sajátos hangsúlya teljesen elvész, mert a vers rhythmusa nem francia; — ha pedig a nyelv természetes követelése szerint, a hangsúlyos szótág kiemelésével olvassuk:

Phoebus | Amour | Cypris | veut sauver | nourrir | et orner

Ton | vers | et ton chef | d'ombre | de flammes | de fleurs

hiányzik egyáltalán minden rhythmus, mely nélkül pedig verset képzelni sem lehet.

Az utolsó nagyobb kísérletet a mértékes versek meghonosítására *Bonaparte Lajos*, Hollandia ex-királya tette, ki 1811-ben e kérdést akadémiai pályázatra tűzte ki és maga is próbált ilyen verseket írni, melyeket *harmonico-rhythmikusoknak* nevezett; de hiába, e kísérlet sem vezethetett eredményre, mert maga a nyelv természete ellenkezett vele. A francia nyelv képes ugyan egynehány tűrhető mértékes verset megalkotni; de arra, hogy egy egész nagy költemény ily versekben szerkesztessék, — határozottan nem alkalmas.

Meg kell egyébirant jegyeznünk, hogy a mértékes vers a latin classikai irodalomban is csak a görög verseknek utánzása folytán honosult meg; *a népies latin nyelv versei nem mértékesek, hanem hangsúlyosak voltak*. Mutatják azt a reánk maradt töredékek. Cæsar katonái p. kik diadalszekerét követték, a következő verseket énekelték:

Cæsar Gállias subégit, Nicomédes Cæsarem :

Écce Cæsar núnc triumphant, qui subégit Gállias,

Nicomédes non triumphát, qui subégit Cæsarem.

Tisztán érezhető, hogy e versek rhythmusa nem a mérték-től, hanem a hangsúlytól ered.

Hangsúlyon nyugodtak továbbá a keresztyén egyház középkori latin énekei is; p.:

Veni sancte spiritus

Et emitte coelitus

Lucis tuæ radium.

Nemkülönben a középkori latin profán költemények, melyeket — úgy látszik — *goliárd-féle* (bohóc) költeményeknek neveztek; p.

*Mihi est propositum — in tabérna móri,
 Vinum sit appositum — móréntis óri,
 Út dicant cum venerint — ángelórum chóri:
 Déus sit propitius — háic pótatóri.*

Midőn a népies latinból származott francia nyelv versekben szólalt meg, ezek természetesen szintén hangsúlyosak voltak és maradtak mind e mai napig. E tény tudata azonban homályban maradt a legújabb időkig és a költők verseikben, nem valami megállapított szabályt, hanem inkább csak finom érzéküket követték, ösztönszerűleg jártak el és a hangsúlyos szótag mintegy magától szökkent azon helyre, a hol megkívántott, körülbelül úgy mint a magyarban, melynek nemzeti versidoma tudvalevőleg hasonló alapon nyugszik. — Ámde a francziában a hangsúlyos szótagok sincsenek akként elhelyezve, hogy azoknak fölhasználásával valóságos verslábakat lehetne alkotni, p. úgy mint a németben; — a francziában ilyesmi nem lehetséges. — Minden szóban van ugyan egy szótag, mely hangsúlyos, *de csakis egy* és a mi főbaj, csak az utolsó. Útjában állnak tehát a verslábak szerkesztésének egyrészt a hosszú szóknak súlytalan vagy középsúlyú tagjai, másrészt a sok egytagú szó. Mit csináljon a költő p. az efféle szókkal: *impétuosité, épouvantablement*; vagy az ilyenekkel *tu ne l'as pas eu* stb. stb.? Ily anyagból verslábakat alkotni nem lehet. Ebből következik, hogy a verslábak nem is képezhetik azon állandó elemet, melyre a francia vers szerkesztését építeni lehessen. *Nem marad* tehát *állandó elemül egyéb hátra, mint a szótagok határozott száma*; de mivel a szótagok válogatás nélkül egymásmellé helyezve nem alkothatnak verset, a költő — ama szilárd alapon, — többé-kevésbé meghatározott helyeken, hangsúlyos szótagokat alkalmaz, mint a rhythmus hordozóit, melyek a logikailag hozzájuk ragaszkodó súlytalanokkal rhythmikus csoportokat — *ütemeket* képeznek, megannyi arányos részeit a versnek, a mire a magyar nemzeti versidom analogont mutat.

Hogy ezt jobban megértessük, például ideírjuk az *Athalie* első verseit:

1. *Oui, je viens | dans son temple || adorer | l'Éternel;*
2. *Je viens | suivant l'usage || antique | et solennel,*

3. Célébrer | avec vous || la fameuse | journée

4. Où sur le mont | Sina || la loi | nous fut donnée.

E versek rhythmikus menetét alig fogja valaki kétségbe vonni, pedig az egyik sor ütemei merőben különböznek a másik sorétól, amint ezt képletök világosan mutatja :

1. — — | — — | — — | — —
2. — — | — — || — — | — —
3. — — | — — || — — | — —
4. — — | — — | — — | — —

E képletben a mértékes versek jegyeit használtuk föl, nem mintha azok tényleg használtatnának, hanem csak azért, mivel az olvasó ezeket már ismeri s így könnyebben érti meg azt, amit megértetni akarunk. Csak azt kell még megemlítenünk, hogy a hosszúság jegye «—» itt és utóbb súlyos szótagot jelent, a rövidség jegye pedig «-» súlytalant, — középsúlyút.

Ez ütemeken kívül a francia vers a nyelvnek még egy másik zenei elemét is fölhasználja, a rímet. — A francia vers főkéllékei tehát :

- a) A szótagoknak határozott száma ;
- b) a hangsúlyon alapuló s egymással arányban álló rhythmikus csoportok, v. i. ütemek és
- c) a rím.

Széphangzás tekintetében a francia vers bármely más nyelv versével kiállja az összehasonlítást, változatosság tekintetében pedig a legtöbbnél gazdagabb és teljesen alkalmas a költészet mindennemű igényeinek eleget tenni.

Ezeknek előrebocsátása után, ama három főkéllékre vonatkozólag el fogjuk röviden mondani azt, mit általán szükségesnek tartunk, mellőzve minden olyan részletet, a mely iránt a kézenforgó francia verstanok, p. a *Quicherat*-féle: «*Petit traité de versification française*» is kellő felvilágosítást nyújtanak.

A) A szótagoknak száma. Olvasóink bizonyosan hallottak már francia declamatiót, vagy részt vettek francia színi előadásokon ; ha igen, akkor bizonyára észrevették azt is, hogy ilyenkor a szótagok sokkal gondosabban ejtetnek ki, mint a közönséges beszédben. Leggondosabban komoly, nagyszabású darabokban, p. tragédiákban, valamivel kevésbbé gondosan

könnyebb darabokban, p. vígjátékokban, melyeknek beszédje már inkább közeledik a közönséges élet beszédjéhez.

A francia versben minden szótag kiejtetik és számol, még az ú. n. néma *e* is, kivéve a sor végén, továbbá a szó végén, ha a következő szó hangzóval kezdődik, mely esetben az *e* elnémúl.

1	2	3	4	5	6		1	2	3	4	5	6
Sans la langue, en un mot,							l'auteur le plus divin					
1	2	3	4	5	6		1	2	3	4	5	6
Est toujours, quoi qu'il fasse,							un méchant écrivain.					

Mellesleg jegyzem meg, hogy újabban bizonyos hajlam mutatkozik a néma *e* elhagyására, de csak könnyebbnemű költemények elszavalásánál.

Midőn két vagy több hangzó következik egymásra, mint péld. e szókban: *quoi, parlions, aimions, Dieu*, a kezdő sokszor nem tudja, egy vagy két szótagban kell-e azokat olvasni?

Alapos útbaigazítást e kérdésekben csak a történelmi nyelvtan ad, mint ezt *Tobler* és *Foth* fönt érintett műveikben bizonyítják. A ki azonban bármely oknál fogva nem nyulhat ama tudományos eszközhöz, az hasznát fogja venni a következő táblázatnak, melyet *Barrau*, «Méthode de Composition» című művéből vettünk át.

Hangzók.

Kiejtés.

a) Az igék végszótagjai.

1. ier, ouer, uer,
uire	{	i-er, ou-er, u-er, de uire kivéve bruire p. je ri-ais stb.
2. ions, iez	{	Nous aimions, iez; que nous aimions, iez;
nous aimerions, iez.
Ha azonban a hangzók előtt két mássalhangzó áll, melyek egyike <i>l</i> vagy <i>r</i> , akkor:
vous voudri- <i>ez</i> , nous contempli- <i>ons</i> .

b) Egyéb szótagok.

3. ia, iai, ian, ien,
iant, ient, iau	{	i-a, i-ai stb. kivéve diable, diantre, liard, diacre, fiacre viande, breviaire, piaffer (bias mellett bi-ais).

4. ié, iei, ier, iére { *ié* stb. kivéve a) a végszótagokban, midőn a hangzókat két mássalhangzó előzi meg, melyek egyike *l* vagy *r*, p. *ouvri-er*, *peupli-er*, b) e szókban *pi-été*, *soci-été*, *inqui-et*, *inqui-étude*, *essenti-el*, *gri-ef* és hier mellett *hi-er*.
5. ien { *ien* kivéve *li-en*, és a melléknevek, melyek tárgyak, foglalkozások vagy országok neveitől erednek, mint *histori-en*, *prussi-en*, *chirurgi-en*, *aéri-en*.
6. ieu { *i-eu*, kivéve *lieu*, *milieu*, *Dieu*, *adieu*, *pieu*, *épieu*, *essieu*, *cieux*, *vieux*, *mieux*, *monsieur*.
7. io, ion (*i-o*; *i-on*; kivéve *fiote*, *pioche*.
8. oè { *poèle*, *moelle*; *po-ète*, *po-ème*, *po-ésie*, *po-étique*.
9. oua, ouè, ouen, ouette, oueux { *ou-a* stb., kivéve *fouet*, *fouetter*, *ouais*.
10. oui (*ou-i* kivéve *oui*.
11. oin, ouin (*oin*, *ouin*.
12. ua, ué, uet ueur. { *u-a* stb. kivéve *écuelle*.
13. ui { *ui*, kivéve *flu-ide*, *ru-ine*, *bru-ine*, *ru-iner*, *ru-ineux*, *su-icide*, *superflu-ité*.

E táblázat használatára még a következőt jegyezzük meg.

Az első rovatban fölkeresendő a hangzók összetétele, melyre nézve fölvilágosítást óhajtunk, pl. e szóban *fier*, mely ige is, melléknév is. Ha az igét keressük, az 1. szám alatt látjuk, hogy kéttagú *fi-er*; ha a melléknevet a 4. szám alatt találjuk, hogy egytagú *fier*, s így minden hasonló esetben.

A hangtorlódás. Hiatus. Midőn valamely szó súlyos hangzón végződik és a következő hangzón kezdődik, hangtorlódás — *hiatus* támad, melyet a francia vers nem tűr meg, Boileau szabálya szerint :

Gardez qu'une voyelle à courir trop hâtée
Ne soit d'une voyelle en son chemin heurtée.

E szabályt a francziák — *Malherbe* óta — szigorúan követik, szigorúbban mint kívánatos, s ugyanazért *Becq de Fouquières* fölhívja a költőket, hogy e téren is valamivel szabadabban mozogjanak.

B) A hangsúly és az ütemek. *Hangsúlyozás* tekintetében a francia szótagok: hangsúlyosak és hangsúlytalanok. *Hangsúlylyal* — *accent tonique* — ejtetik ki minden szó utolsó hangzó szótagja, a többi szótagok súlytalanok — *atonés*. — Többtagú szóokban az utolsó szótagon kívül még a tőszótag is megnyomatik, ezen tehát középhangnak — *accent d'appui* — van helye.

Mellesleg jegyezzük meg, hogy a francia nyelv hangsúlya egyenes ellentéte a magyarnak, a mennyiben ennek hangsúlya az első szótagon nyugszik. A francia nyelv természetszerű rhythmusa tehát *emelkedő* — iambikus v. anapaestikus — a magyaré trochaikus, *ereszkedő*. A francziában — épen úgy, mint a magyar nemzeti versben — nem minden szónak hangsúlyos szótagja emeltetik ki valóban, ily módon a vers nem nyerne kellő rhythmust; a *rhythmus tulajdonképi hordozója, a beszéd értelmileg fontosabb szavainak hangsúlyos szótagja*, mely mintegy uralkodik azok fölött, melyek hozzá szorosabban tartoznak, s vele együtt a versnek egy-egy arányos részét teszik. Így kepződnek az *ütemek*, melyek a szótagok száma és hangsúlyi értéke szerint különböznek. A szótagok száma szerint lehet az ütem 2, 3, 4 és többtagú; hogy hol áll a hangsúly, az a nyelv természetétől függ.

A francia vers ütemeinek theoriája még nem jutott teljes megállapodásra; határozottan csak azt tudjuk, hogy a *cæsura* és a rim helyén hangsúlyos szótagnak kell állania; különben a súlyos szótagok száma és helye teljesen szabad s a költő csupán csak rhythmikus érzékétől, a széphangzástól és összhangzástól vesz irányt. Ilyesmit persze nehéz szabályokba foglalni. A mit tehát a következőkben közlünk, ez csak az útat akarja jelezni, melyen a verstanírók reménylik, hogy megállapodásra fognak jutni.

Mi már föntebb is némely újabb verstaníró példáját követtük, a midőn az ütemek megjelölésére a mértékes versek

jegyeit kölcsönöztük át; ugyanezt fogjuk a következőkben is tenni, sőt *Foth* és *Lubarsch* nyomán odairjuk az ütemek képletéhez, a megfelelő mértékes verslábak neveit is; nem mintha a francziák ez elnevezéseket valóban használnák, hiszen a *francziában verslábakról nem lehet szó*, (mert ha a régibb theoriában előfordúl is a *ped* = láb szó, ez csak szótagot jelent). Használjuk e neveket csupán azért, hogy olvasóink a képleteket egy ismeretes név segítségével könnyebben tarthassák meg. A francziában a nyelv természete szerint a következő ütemek lehetségesek:

a) *Kéttagú ütem*. Ez lehet α — (iambus) je *viens, aimer*, vagy β — (trochaeus) *ose, j'aime*.

b) *Háromtagú ütem*. Ez lehet

α — *Anapaestus* (lebegő): *adorer, éternel, mon ami*.

β — *Amphibrachis* (körösdí): je *tremble*.

γ — *Creticus* (ugrató): *oui, je viens, — peuple, ingrat*.

A többi alak helytelen, mert több hangsúlyosnak egymásra való következése ellenkezik a rhythmus lényegével, a *dactylus* (lengedi —) pedig nem felel meg a franczia nyelv hangsúlyozási törvényének, melynek jellegét a iambus vagy anapaestus fejezi ki.

c) *Négytagú ütem*. Ez állhat:

a) Egy súlyos és három hangsúlytalanból ilyképen:

α — a *harmadik paeon*: *la trompette* és

β — a *negyedik paeon*: *de l'univers*.

a többi lehetséges alak nem felel meg a franczia hangsúlyozás törvényének. Vagy állhat

b) két súlyos és két hangsúlytalanból:

α — diiambus: *ce jeune, roi*.

β — ditrochaeus: *toute chose*.

γ — choriambus: *où sur le mont*.

A többi alak a nyelv természete folytán nem rhythmikus; lehetnek az ütemek még több tagúak is, ámde ezek kevésbé ajánlatosak, a miért is jó verselőknél ritkán fordulnak elő.

Valamint a magyarban, úgy a francziában is ott van a legjobb rhythmus, hol a hangsúlyos szótagok kellő arányossággal vannak elhelyezve. Az ütem magával a szóval végződik,

valamely szót kettészakítani és több ütemre kiterjeszteni nem helyes.

Ily ütemekből alakúl a francia vers, de hogy azok miként illeszkednek egymás mellé, arra nézve szabályt adni nem lehet.

A vers és versnemek. — *A francia vers* legalább is egy ütemből áll: rendszeren azonban több ütem egyesüléséből keletkezik.

A versnemek nem az ütemek szerint, hanem csak a szótagok száma szerint különböztetnek meg egymástól. A legkisebb vers kéttagú, a leghosszabb 12 szótagú. Ha itt-ott hosszabb versek találhatók, ezek csak összetételeknek tekintendők, külön sajátsággal nem bírnak.

Legfontosabb és legkimíveltebb verse a francia költészetnek a 12 tagból álló *Alexandrin*, az ismeretes Sándor-vers, mely nevét egy XII. századbeli regénytől: Roman d'Alexandre-től vette, melyben e versnem először nyert alkalmazást. Drámák, eposok, epistolák, satirák, tanköltemények stb. rendszeren e versnemből vannak írva.

Tekintve azt, hogy a költő szabadsága az ütemek alkalmazásában könnyen szabálytalanságokra vezethetne; ezeknek kikerülésére a francziák a hosszabb 10—12 szótagú versben két eszközt alkalmaznak, az egyik a *metszet* — *césure* — követelése, a másik az ú. n. *átlépés* — *enjambement* — tilalma.

Boileau szigorúan követelte:

Que toujours dans vos vers | le sens coupant les mots
Suspende l'hémistiche | en marque le repos.

A metszet a 12 szótagú versben a 6-ik szótag után kívánatik. A metszet által a vers két — többnyire egyenlő — részre — *hémistiche*-re oszlik, oly módon, hogy a metszet helyén az értelemnek is némiképp befejezettnek kell lenni. A metszeten és sor végén álló szótag szabályszerint súlyos. E két követelt súlyos szótagon kívül egy Alexandrinben még néhány súlyos fordul elő, melyeknek helye azonban nincsen meghatározva, s azért *mozgóknak* hivatnak — *accents mobiles*. — Ezek legjobban úgy helyeztetnek el, hogy a félvers mindegyikére még egy-egy essék, még pedig bárhová, csak nem a félvers

5-dik szótagjára, hol a rhythmust megrontanák. Nem volna továbbá helyes, a félvers belsejébe oly szót helyezni, mely nyomatékosabb az annak végén álló szónál.

A 10 szótagú vers a régibb irodalomnak legfontosbika volt és hősi versnek hivatott — *vers héroïque*, — a Roland-ének p. ily versekben van írva. E versben a metszet a 4-ik szótagon áll, ritkábban az 5-iken, ezáltal a vers két nem egyenlő részre oszlik, mi neki nagyobb elevenséget kölcsönöz.

A rövidebb versben a metszet helye nincsen meghatározva. Magától értetődik, hogy midőn az imént a hangsúlyos szótagoknak a *félvers belsejében* való elhelyeztetéséről szólotunk, csak a lehetőséget akartuk megmutatni, nem szabályt adni; ilyent adni nem lehet. A költő — a mint már mondtuk — csak rhythmikus érzékétől vesz e tekintetben irányt.

Malherbe óta nem volt megengedve, hogy a versben kifejezett gondolatnak valamely része a következő sorba átvitessék: *Et le vers sur le vers n'osa plus enjambe* (Boileau).

A classikai iskola ez átvitelt — *enjambement*-t csak két esetben engedí meg; a) midőn az átvitt szó kiegészítője az egész verssort tölti be; b) félbeszakítás esetében.

E szigorú követeléseken — melyek a költészetnek sokszor valóságos akadályául szolgálnak — a romantikus iskola túlteszi magát, s könnyű belátni, hogy a szabadabb versalkotás által a versnek könnyűség, hangzatosság, de sőt hatásosság dolgában is rendkívül kell nyernie; föltéve, hogy a költő ebben nem önkényét, hanem műérzékét követi. Ez üdvös emancipatióban a jeles Chénier Endre volt az úttörő.

C) **A rím.** A francia rímet így értelmezik: *két szó rímet képez, midőn súlyos hangzójuk és a mi erre következik, egyenlően ejtetik ki.* Ha a rím a súlyos hangzót megelőző más-salhangzóra is kiterjed, gazdagnak hivatik — *rime riche*.

A francia rím a fülnek szól és nem a szemnek; ha a betűk különböznek is egymástól, mihelyt a kiejtés összhangzó, a rímek is helyesek; így pl. e szók: périsse, supplice; net, fait; Babylone, aune jó rímeket képeznek; ellenben, mihelyt a kiejtés nem egyezik meg, ha a betűk ugyanazok volnának is, a rím hibásnak tekintetik, így p. e szók: aimer, amer, le lis, je lis,

ours-jours, *transi*, *choisi* stb., a kiejtés különbözősége miatt nem képezhetnek rimeket.

Nagyon ajánljuk figyelmébe a kezdőknek a rímek tanát, főkép a különböző módon írt, de egyformán kiejtett szövegze-
tekből eredő rimeket; helyes kiejtésre nézve jó íróktól azok nyomán igen sokat tanulhatnak.

*A rím oly lényeges sajáttsága a francia versnek, hogy nél-
küle az alig képzelhető.* Ugyanazért a rímnélküli versek — *vers
blancs* — többszöri kísérletek daczára — nem tudtak meg-
honosodni.

Nem lehet föladatunk a francia rímtan valamennyi sza-
bályaira kiterjeszkednünk. E szabályok vagy általánosak, péld.
a rímek fölosztásáról *hím* és *női* rímekre: *fécond*, *profond*;
peinture, *figure*; vagy a rímek elhelyezéséről: folyamatos-,
kereszt-, ölelkező rímek stb. stb. Mit kelljen e kifejezések alatt
érteni, azt olvasóink a magyar rímtanból is tudják; a folyama-
tos rímekre vonatkozólag azonban kénytelenek vagyunk meg-
említeni, hogy a mennyiben azok az Alexandrinnal eposokban,
drámákban stb. stb. alkalmaztatnak, szabályként áll, hogy
két férfirímre két női rímnek, s így tovább kell mindig válta-
kozva következnie. E szokást Garnier Róbert (1545—1601.)
vette drámaiban először alkalmazásba és azóta mint szabály,
folyton érvényben van. A mi pedig a sokszor igen szeszélyes
különleges szabályokat illeti, azok iránt a francia verstanok
kielégítő fölvilágosítást nyújtanak.

Az *alliteratióról* és *assonancz-ról* egy pár szó elég lesz.

A betűrím — *allitération* — a francziában ritkán jó
alkalmazásba, néha azonban mégis, mint a hangutánzás esz-
köze, pl. Lafontaine-nál.

Il faisait sonner sa sonnette, vagy Racinenál: Pour qui
sont ces serpents qui sifflent sur vos têtes?

Az *assonancz* a középkori francia költészetben uralkodó
volt, ma ritkán használtatik és helyét jóformán egészen a *tiszta
rímnek* engedte át, melyet főntebb jeleztünk.

A rím leginkább *végrím*; mint ilyen a verssort hangsú-
lyosan fejezi be, s ennyiben a verseknek egymástól való külön-
választásához járul; de másrészt visszatértével a soroknak

összefűzését is eszközli, hangutánzásra igen alkalmas és végre a rhythmusnak kikerekítést és befejezést ad.

A szakaszokról szóló tanba ezúttal nem bocsátkozunk, a ki bármely más költői irodalom szakaszairól tudomást szerzett magának, az a francia szakaszokban — melyek általán rokonszerkezetűek — könnyen fog eligazodni.

Elbeszélő vagy lyrai költeményekben megtörténik néha, hogy a költő szabadabban választja verseit és oly egymásutánban, a mint azt földatához képest legczélszerűbbnek látja. Az ily versek nem képeznek szakaszokat, hanem szabadon folynak, a miért is szabad verseknek hivatnak — *vers libres*. Lafontaine meséi vannak ily versekben írva.

Külön tárgyalást érdemelnenek a francia eredetű szakaszok, mint a *madrigal*, *rondeau*, *triolet*, a *villanelle* stb., ámde ez jelenlegi czélunknál tovább vezetne. Talán, hogy valamikor alkalmunk lesz, ezekről külön értekezni.

A költői szabadságról sem szólnunk, mert olvasóink a kézenforgó verstanokban ezekről is megtalálják azt, mire szükségök van. A francia költők nem sok szabadságot engednek maguknak, sőt inkább arról lehetne panaszkodni, hogy a sok szeszélyes szabály által kelletinél erősebben vannak megkötve. Méltán panaszkodik tehát G. Paris: «Il est permis de regretter que la versification actuelle admette si peu de licence: plus les poètes ont de liberté dans le maniement des mots et des tournures, plus la poésie prend un essor indépendant et original. Les vers français ressemblent trop à la prose; ils ne se permettent rien de ce qui est admis dans les vers grecs, allemands, italiens ou anglais; il en résulte que pour créer une langue poétique on a été obligé d'inventer la distinction des mots qui sont admis en vers et de ceux qui en sont exclus, en sorte que les vers où l'on traite des sujets familiers et simples ne sont que de la prose méprisée, ou sont obligés de s'annoblir à l'aide de la périphrase et de l'emploi du mot *noble* en place du mot propre.»

Siessünk azonban megjegyezni, hogy a romantikus iskola hívei amaz avult szabályokkal, szokásokkal mindinkább szaki-

tanak és bizton remélhető, sőt már látható is, hogy az így nyert szabadság a költészetnek csak nemesítésére szolgál.

HOFER KÁROLY.

KISFALUDY KÁROLY ÉS A BÉCSI SZINHÁZ.

Kisfaludy és a színház. — Bécs szini közönsége. — A burgszínház műsora. — Lessing, Schiller és Goethe. — Müllner és Oehlenschläger. — Miért dolgozták át Skakespeare-t? — Kotzebue hatása. — Körner és Kisfaludy.

Bécsben megtudta Kisfaludy, mennyire távol áll még attól, hogy mint festő a halhatatlanság nimbusát láthatná ragyogni homlokán; de azért sem egész idejét, sem egész erejét nem fordítja arra, hogy álmódott büszke célját megközelítse. Mintha csak a cél tüzte volna ki vágya, de nem az eszközt is hivatása. A művészet nem tölti be lelkét egészen s a pályája követelte képzettség fogyatkozásainál elevebben érzi ő a világ városban tanultsága és műveltsége hiányait. És midőn ismét Bécsben van, nem jár be újra a műakadémiába, hanem olvas és tanul otthon; és midőn szellemi és fejlesztő élvezetet ohajt, nem a képtárákat látogatja, hanem a színházakat. ¹⁾

Különösen a *burgtheater* volt az, melyet gyakran, mondhatni, áldozatok árán is fölkeresett — nem egyszer utolsó fillérére e színház pénztárába folyt. ²⁾ Tudta, nem teszi hiába. Itt ismerkedett meg a német szini irodalomnak körülbelül minden, s a külföldiek nem egy remekjével; itt, a mennyiben a drámában tükröződtek, a különböző irodalmi mozgalmakkal és irányokkal; itt végre a színpaddal és hatása titkaival.

E színpad pedig már akkoriban is Németország legkitűnőbbike volt. Nem csak azért, mert már 1776 óta az udvar veszi gondjai alá ³⁾ s ezzel anyagilag biztosítja, hanem első sor-

¹⁾ *Toldy, M. Költők élete. II. k. 105. l.*

²⁾ *U. a. K. K. munkái, Nemzeti Könyvtár, 1843, VIII. l.*

³⁾ *Wlassack Eduard, Chronik des k. k. Hofburgtheaters, Bécs 1876. 29—30 l.*